

Heikki Waris tarjosi kahvit

Akateemikko Heikki Wariksen syntymästä tuli loka-kuussa 2001 kuluneeksi sata vuotta.

■ Historian tutkijan, mutta myös monen normaalin ihmisen, elämässä on hetkiä, jolloin voi aistia tapahtuvan jotain käänteentekevää, tavallisuudesta poikkeavaa. Omalla kohdallani tuollainen päivä oli sateinen myöhäissyksyn perjantai 1980-luvun lopulla. Olin sopinut tuoksi päiväksi tapaamisen akateemikko Heikki Wariksen kanssa Helsingin yliopiston kirjaston edustalla. Tapasimme, kättelimme ja menimme sisälle. Eteisvahtimestarin käytöksestä saattoi päätellä, että vanhempi herrasmies ei ollut kuka tahansa kirjaston käyttäjä. Nuorenpuoleinen seuralainen puolestaan sai virka-

takkiselta osakseen vähän ihmettelevän vilkaisun, mutta tuli silti päässeeksi arvokkaassa seurassa lähelle tiedemaailman kaikkein pyhintä.

Heikki Waris esitteli laajasti yliopiston kirjaston historiaa, arkkitehtuuria ja merkitystä suomalaisen kulttuuripääoman säilyttäjänä. Kiertelimme saleissa, hyllyjen välissä ja portaikoissa. Jokaisella maalauksella, veistoksella, melkeinpä jokaisella kirjallakin, tuntui olevan oma kiehtova tarinansa, joista yksinkertainen maalaispoika ei ollut koskaan kuullutkaan.

Esittelyn jälkeen laskeuduimme alakerrassa sijainneeseen kahvioon, otimme kahvit, jotka Heikki Waris maksoi, ja hakeuduimme rauhalliseen nurkkapöytäan. Edessä oli tärkein hetki: akateemikko Heikki Waris antaisi palautteen jatkotutkimussuunnitelmastani, jonka olin postittanut hänelle muutamaa viikkoa aikaisemmin. Kävimme toista tuntia läpi suunnitelmaani, tutkimusasetelmaa, lähteistöä ja menetelmiä. Kokonaisarvio suunnitelmastani oli myönteinen, mutta toki lisättävää ja uudelleen pohdittavaakin löytyi. Ja mikä parasta: Heikki Waris lupasi auttaa aloittelevaa tutkijaa luovuttamalla käyttööni yksityistä aineistoaan. Nousimme, kättelimme ja lähdimme. Sitä ennen Heikki Waris kuitenkin keräsi pöydästä taskuunsa käyttämättä jääneet sokeripalat.

Tutkija, opettaja ja vaikuttaja

Pääsemiseni Heikki Wariksen ”ohjattavaksi” oli monien teki-
jöiden, sattuman, tutkimusai-
heen vaihtamisen ja Joensuun

yliopiston vanhentuneen tietotekniikan, seurausta. Eniten asiaan kuitenkin vaikutti se, Heikki Waris oli korkeakouluopiskelijoihin ja sosiaaliseen liikkuvuuteen kohdistuvan tutkimuksen suomalainen ”suuri nimi”. Esimerkiksi hänen vuonna 1940 ilmestynyttä tutkimustaan *Yliopisto sosiaalisen koboamisen väylänä* (1810–67) voi vieläkin pitää alansa ehdottomana klassikkona. Eriyisesti Wariksen siinä käyttämä sosiaaliasemaryhmittely on myöhemmin ollut ohjenuorana monelle tutkijalle. Tutkimuksen ilmestymisen jälkeen Waris jatkoi saman aihepiirin työstämistä, ja keräsi tiedot Helsingin yliopistoon kirjoitautuneiden ylioppilaiden taustasta 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Niiden laajempi hyödyntäminen jäi kuitenkin myöhemmän tutkimuksen tehtäväksi. Eikä sosiaalisen liikkuvuuden tutkiminen voinut rajoittua vain yliopistoon. Esitelmöidessään sosiaalisen kohoamisen mahdollisuuksista Suomen historiallisessa seurassa lokakuussa 1947 Waris totesi, ettei 1870-luvun jälkeen enää ”ole mahdollista rajata säätykierron tutkimusta yksinomaan yliopiston piiriin vaan samalla on otettava huomioon ne monet uudet sosiaalisen kohoamisen väylät, jotka avautuivat tuona aikana yhteiskuntamme sosiaalisessa rakennemuutoksessa”.

Heikki Waris palasi aihepiiriin vielä 1970-luvun alussa ja käynnisti opetusministeriön rahoituksella hankkeen, jossa kerättiin – aikaisempien aineistojen täydennykseksi – tiedot vuosina 1920–1960 korkeakouluihin kirjoitautuneiden opis-

kelijoiden alueellisesta ja sosiaalisesta taustasta. Tämä reikäkorteille tallennettu laaja ja erittäin monipuolinen aineisto jäi kuitenkin pitkäksi aikaa hyödyntämättä. Lopulta se ”löytyi” uudelleen, mutta 1980-luvun puolivälissä enää Joensuuun yliopistossa oli kone, jolla reikäkortit voitiin lukea ja tallentaa niiden sisältämät tiedot modernissa, sähköisessä muodossa. Aineisto päätyi monen vaiheen kautta käsiini väitöskirjaan asti kantaneeksi peruslähteistöksi.

Akateemisen elämäntyönsä Heikki Waris, jonka syntymästä lokakuussa 2001 tuli kuluneeksi sata vuotta, teki pääosin sosiaalipolitiikan alalla. Sitä professuuria hän hoiti kaksi vuosikymmentä vuoteen 1968 saakka. Vähemmälle huomiolle sen sijaan on jäänyt historian tutkija Heikki Waris. Myös sellaiseksi – ja aiheellisesti – häntä kuitenkin luonnehtii 80-vuotisjuhlakirjassa Wariksen henkilökuvaa hahmotellut Armas Nieminen: ”Warishan oli alun perin sosiaalihistorian tutkija, mutta hänen tutkimustyönsä virittäjänä oli sosiaalipoliittinen näkökulma.” Vahvimmin sosiaalihistoriallinen tutkimusote näkyi Wariksen tuotannossa 1930- ja 1940-luvuilla, vaikkei se kokonaan hävinnyt myöhemminkään. Mainituilla vuosikymmenillä ilmestyivät mm. kaksiosainen *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle*, edellä mainittu tutkimus *Yliopisto sosiaalisen koboamisen väylänä* sekä *Savo-Karjalaisen osakunnan historia I*.

Yliopistouran lisäksi Heikki Waris oli myös kovan luo-

kan yhteiskunnallinen vaikuttaja ja keskustelija. Tällä saralla hänellä riittää meriittejä aina ministeriyteen, ammattiyhdistysliikkeen eheyttämiseen tai kirkon toiminnan uudistamiseen saakka. Yhteiskunnallinen aktiivisuus näkyi vahvasti Wariksen tutkimuksessa ja opetuksessa. Laajassa, yhteiskunnallista muutosta analysoineessa, kirjassaan *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne* (1948) Heikki Waris määrittää lähtökohtansa näin: ”– systemaattisen opetuksen täytyy rakentua oman aikamme yhteiskunnan, sen rakenteen, sen kehityssuuntien tuntemukselle. Ilman tällaista tosipohjaista käsitystä yhteiskunnasta ei ole mahdollista ymmärtää tähänastista kehitystä –.” Ajatukset käyvät hyvin ohjenuoraksi nykypäivänkin yhteiskuntahistorian tutkijalle.

Ajattomuus ja sukupolvikuilu

Monet Heikki Wariksen tutkimuksista käsittelevät suomalaisen yhteiskunnan isoja rakennemuutoksia 1800-luvulla sekä toisen maailman sodan jälkeen. Ehkäpä juuri siksi monien tutkimusten ajankohtaisuus on säilynyt 2000-luvun vaihteeseen asti, jolloin kolmas – vähintään edellisten veroinen – rakennemuutos ravistelee meikäläistä yhteiskuntaa. Esimerkin Wariksen johtopäätösten ajattomuudesta otan itselleni tutuimmalta lohkolta, koulutuksesta ja sosiaalisesta liikkuvuudesta.

Pian toisen maailmansodan päättymisen jälkeen, marraskuussa 1944, Heikki Waris piti yleisradiossa esitelmän otsikolla ”Talonpojasta vaikka presi-

dentiksi – sosiaalisen kohoamisen mahdollisuuksista Suomessa”. Siinä hän käsitteli suomalaisen yhteiskunnan rakenteellisia muutoksia 1870-luvulta toiseen maailmansotaan, maatalousväestön aseman ja määrän muuttumista sekä koulutuksen merkitystä sosiaalisen kohoamisen reittinä. Waris konkretisoi useilla esimerkeillä alhaalta yläkerrokseen tapahtuneen liikkuvuuden lisääntymistä Suomen muuttuessa ”byrokraattisesta demokraattiseksi” yhteiskunnaksi.

Käsitellessään lopuksi koululaitoksen merkitystä liikkuvuuden edistäjänä Waris toteasi: ”Älkäämme erehtykö luulemaan, että kaikki on tehty, mikä on tehtävissä. Koululaitoksemme, myös korkeakoulujemme, jatkuva demokratisoiminen – josta meidän on syytä huolehtia sekä taloudellisin toimenpitein että opetuksen suuntaa jatkuvasti tarkistamalla – tapahtuu oikeassa mielessä, jos voimme huolehtia siitä, että todella lahjakkaat lapset, todelliset luovat kyvyt, eivät jää tukehtumaan, vaan pääsevät kehittymään ja kohoamaan siihen asemaan, joka heille kuuluu. Yksikään tällainen kyky ei saa jäädä pimentoon vain syntyperänsä, varattomuutensa tai koulukaupungista kaukana olevan kotipaikkansa vuoksi.” Näin Waris tuli jo tuolloin julkilausuneeksi niin peruskoulu-uudistuksen kuin korkeakoulutuksen alueellisen ja määrällisen laajentamisenkin yhteiskunnalliset perustelut. Eivätkä ajatukset taida olla ilman kantavuutta uuden vuosituhanen alussakaan, jolloin meillä keskustellaan peruskoulun sisäisen vaatimusta-

son erityttämisestä tai ylimmän opetuksen maksuttomuuden poistamisesta.

Sukupolvi oli keskeisiä Heikki Wariksen käyttämiä käsitteitä erityisesti sosiaalisen liikkuvuuden tutkimisessa. Myös Heikki Wariksen oma tutkimuksellinen perintö on jo ehtinyt siirtyä uusille sukupolville. Siirtyminen ei kuitenkaan aina käy vaivattomasti kuten esimerkki lähipiiristäni osoittaa. Sanavalmis tyttäreni – vanhan koulutusluokittelun mukaan alakoululainen – joutui muutama vuosi sitten väitöskirjani viimeistelyvaiheessa kuulemaan tavan takaa Heikki Wariksen nimen. Hiljattain erehdyin neuvomaan tyttärentäni harrastamaan jotain korkeakulttuurisempaa tai älyllisesti haastavampaa kuin vain seuraamaan piirrettyä televisiosarjaa. Neuvoni kirvoitti jäätävän vastauksen: ”Tutki sinä vain sitä Heikki Waristasi, äläkä puutu näihin asioihin, joista et mitään ymmärrä”.

Jokaisen sukupolven on ilmeisesti löydettävä Wariksen sa uudelleen.

Arto Nevala